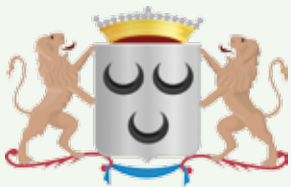

DE HEERLIJKHEID

PERIODIEK VAN DE HEEMKUNDEKRING OOSTERHOUT

Een oude foto van de Markt en de St. Jan basiliek

DE HEERLIJKHEID

is het periodiek van de heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'
en verschijnt vier maal per kalenderjaar. 42^e Jaargang, nummer 1. April 2018.

DOEL van de HEEMKUNDEKRING

Heemkundekringen hebben ten doel het bevorderen van de kennis over het gebied waarin ze gevestigd zijn. Onze heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout' richt zich op de geschiedenis van Oosterhout en haar kerkdorpen. Onze activiteiten bestaan uit het verzamelen en archiveren van historisch materiaal in beeld, schrift of audio en die presenteren door middel van publicaties en het organiseren van lezingen en tentoonstellingen.

LIDMAATSCHAP

Iedereen met interesse voor de lokale geschiedenis is uiteraard van harte welkom. Van de contributie zult u niet schrikken. Die bedraagt slechts € 25,00 per kalenderjaar. Voor inwonende gezinsleden is de contributie € 10,00 per kalenderjaar. De betaling van het lidmaatschap gaat per bank. Ons rekeningnummer: **NL 71 RABO 0126 346 224** ten name van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.

Aan- en afmelden van het lidmaatschap gaarne schriftelijk bij het secretariaat. Bij afmelding eindigt het lidmaatschap op 31 december van het lopende jaar.

DIT LEDENBLAD

Per adres wordt één exemplaar van dit ledenblad verzonden. Zowel personen als instellingen kunnen – zonder lidmaatschap - eveneens een abonnement nemen. De kosten voor een kalenderjaar met vier edities bedragen € 20,00.

ADVERTEERDERS

Zoals elke non-profit instelling is ook onze vereniging volledig afhankelijk van subsidie, donatie, contributie

en support van bedrijven en instellingen. Om de kosten van ons ledenblad te dekken zijn we zeer afhankelijk van advertenties. Als u ons werk sympathiek vindt, plaats dan een advertentie. Neem contact op met ons via de volgende e-mail adressen: Secretariaat: info@heemkundeoosterhout.nl
E-mail voorzitter: jhbenneker@ziggo.nl

HET BESTUUR

Voorzitter - Johan Benneker
Secretaris - Mariëtte van Tilburg
Penningmeester - Fred Willems
Bestuursleden Simon Burggraaf, Martin van Halderen, Frans Timmermans, Ad van Groesen.

ERELEDEN

Jan Broederst, Cor Huijben, Piet van Beek
Martin van Halderen.

BEZOEKADRES

Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51, 4901 HT Oosterhout. Telefoon: 0162-856 133.
Ingang van het Trefpunt: achterom aan de St. Vincentiusstraat. Open: dinsdags van 9.00-12.00 uur, vrije inloop en toegang tot onze digitale bestanden. Donderdagochtenden 9.00-12.00 uur vrije inloop met de nadruk op genealogie.

Als u historische bescheiden over Oosterhout en haar kerkdorpen bezit, dan zouden wij dat graag ter beschikking krijgen om het te kopiëren of in te scannen en het vervolgens te archiveren zodat het voor iedereen toegankelijk wordt en natuurlijk bewaard blijft voor ons nageslacht. Mocht u het willen schenken dan zijn wij u zeer dankbaar.

Advertentie

JAC WAAS

Ridderstraat 116 Tel. 0162 453 515
4902 PB Oosterhout Fax 0162 423 484
www.jacwaas.nl

COLOFON

Uitgave van de Heerlijkheid Oosterhout
Redactie:
Johan Benneker, email: jhbenneker@ziggo.nl
Ton Michielsens, email: ajf.michielsen@casema.nl
Eindredactie: Ton Kuppens
Overname van gehele of gedeeltelijke inhoud van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.
Druk: Total Print, Oosterhout.

Vormgeving Ton Kuppens

© 2018 alka Design (Ton Kuppens) Oosterhout.

Het bestuur aan het woord...

Een naam - Een ander formaat - en nieuw ontwerp - Een nieuwe redactie

DE HEERLIJKHEID

De nieuwe naam van ons driemaandelijks verenigingsorgaan, in een nieuw formaat en een nieuw ontwerp.

ERELID

Een bijzonder woord van dank voor Piet van Beek die de afgelopen 12 jaar de redacteur en samensteller was van ons verenigingsblad. Eind december 2017 heeft hij te kennen gegeven te willen stoppen als redacteur. Voor al deze werkzaamheden en zijn even lange tijd als bestuurslid heeft u in de bijzondere algemene ledenvergadering in januari 2018 hem dan ook benoemd als erelid van onze heemkundekring.

Ton Kuppens en Ton Michielsen vormen nu de nieuwe redactie. In samenspraak met hen is besloten om een nieuwe weg in te slaan, vandaar een ander formaat en een compleet nieuw ontwerp. Ton Kuppens als 'art director' heeft het nieuwe ontwerp gemaakt en Ton Michielsen is verantwoordelijk voor de naamgeving 'De Heerlijkheid'.

Natuurlijk is de inhoud erg belangrijk. O.a. Nico Bekers, Christ Buiks, Jacob Jonker, Ad van Groesen en Frans van Wanrooij kunt u regelmatig tegenkomen als schrijvers van interessante artikelen, aangevuld met schrijvers van artikelen buiten onze eigen kring.

Nieuw zijn o.a.

- 1 Agenda van de activiteiten binnen onze eigen kring
- 2 Agenda van lezingen van andere Heemkundekringen in onze omgeving
- 3 Overzicht van cursussen waaraan u kunt deelnemen.

Artikelen en foto's van u zijn ook van harte welkom. Al met al een nieuwe opzet, waarvan het bestuur en de redactie hoge verwachtingen hebben en wij hopen dat u na elk kwartaal reikhalzend naar de *Heerlijkheid* zult uitkijken.

Johan Benneker, Voorzitter
Heemkundekring De Heerlijkheid
Oosterhout

AGENDA 2018.

- maandag 9 april: **Lezing Toponiemen Oosterhout** door Christ Buiks, in Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51, Aanvang 19.30 uur Toegang gratis.
- t/m 9 april; **Expositie Ex Libris** in vitrines van en bij Theek 5.
- maandag 7 mei: **Lezing monseigneur Bekkers** door Wim Krey, in Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51, Aanvang 19.30 uur Toegang gratis.
- t/m 22 mei: **Tentoonstelling in zorgcentrum Oosterheem**
- 23 mei t/m 17 juni: **Uitbreide tentoonstelling Hout- en Wilhelminahaven, Bredaseweg**, in Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51. Toegang gratis.
- 16 juli t/m 29 juli: **Expositie Tour de France** in vitrines van en bij Theek 5.
- maandag 23 juli: **Film en lezing Tour de France** - door Rein Lambregts. 1968: 50 jaar geleden dat Jan Jansen de tour won. In Theek 5. Aanvang 19.30 uur, Toegang gratis.
- maandag 17 sept: **Lezing voettocht Santiago de Compostela**, door Walther Halters. In Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51. Aanvang 19.30 uur. Toegang gratis.
- 12 t/m 26 oktober: **Tentoonstelling 100 jaar Wihelminakanaal** in het Gemeentehuis van Oosterhout. Toegang gratis.

U vindt ons op LinkedIn. Facebook en natuurlijk op onze website:

www.heemkunde-oosterhout.nl

Daar vindt u een schat aan historische informatie

Van de redactietafel... en de inhoud van dit nummer

'Afscheid' van een vertrouwd blad

Voor u ligt ons nieuwe blad, en daarmee nemen we afscheid van een goede vriend in ruil voor een nieuwe...

We hopen dat dit blad in de smaak valt. Het bestuur heeft een nieuw redactieteam gevormd bestaande uit Ton Michiels en Ton Kuppens, de opvolgers van Piet van Beek die tot eind 2017, over een periode van bijna 12 jaar, de redactie en uitvoering voor zijn rekening nam, waarvoor wij hem zeer dankbaar zijn.

Ton Kuppens is tevens verantwoordelijk voor het nieuwe grafische ontwerp en de layout. Er is gekozen voor dit formaat, namelijk A4. Dat betekent een overzichtelijk ingedeelde tekst in twee kolommen en meer ruimte om foto's groter en indien mogelijk in kleur af te drukken.

Vanzelfsprekend zijn we (altijd) naarstig op zoek naar artikelen en Jacob Jonker heeft al een flinke aanzet gegeven met zijn artikel over een 'Exotische verschijning in Oosterhout' namelijk Diana en een boeiend verhaal over Geerit en Adriaan Havermans die Breda ontvluchtten toen de Spanjaarden de stad innamen en tijdelijk, nou ja, wel enige tijd het slotje Limburg bewoonden en er een brouwerij exploiteerden. De Gecroonde Bel was dus niet de eerste in Oosterhout.

Nico Bekers dook voor dit nummer eveneens in de geschiedenis. Christ Buiks kondigt een lezing aan over Toponiemen in Oosterhout. U ziet, we hebben met veel enthousiasme aan dit eerste en

vernieuwde nummer gewerkt, redactie maar vooral de auteurs.

Tot slot een verzoek: duik eens in uw oude fotoalbums en speur in uw boekenkast naar afbeeldingen en publicaties die voor ons allemaal interessant kunnen zijn. Mail ze en daarna nemen we zo spoedig mogelijk

contact met u op.

De Redactie

INHOUD VAN DIT NUMMER

De Heerlijkheid (info).....	2
Het bestuur aan het woord.....	3
Agenda 2018.	3
Van de redactietafel.....	4
Toponiemen van Oosterhout en omgeving	5
Van Huize Vredeoord tot O.L.V. klooster.....	6
Een bijzondere Algemene Ledenvergadering op maandag 8 januari 2018.....	10
Geerit en Adriaan Havermans	11
Tentoonstelling over de Bredaseweg gaat op herhaling.....	14
Monumentale panden	16
De speeltuin van Xhaflaire.....	18
't Kalfje, Boslust, Het Middenhuis en Croy	21
Oosterhoutse straatnamen, deel 1	23
Een exotische verschijning	27
in Oosterhout in de 18e eeuw	27
Een Kostschool op de Zandheuvel in de 19e eeuw.	28

TOPONIEMEN VAN OOSTERHOUT EN OMGEVING

EEN LEZING OP MAANDAG 9 APRIL

Door Christ Buiks

Toponiemen of veldnamen zijn de namen die in de loop der eeuwen gegeven werden aan allerlei objecten, zoals wegen, dorpen, gehuchten, vennen, waterlopen, akkers, weilanden, beemden, bossen, heidevelden et cetera. Het grootste deel van de toponiemen heeft betrekking op akkers en weilanden want daarvan waren er vele duizenden.

Voordat rond 1830 het kadaster werd ingevoerd was het gebruik van veldnamen beslist nodig, want men moest natuurlijk elk stuk grond apart kunnen onderscheiden van de rest. Een boer moest kunnen zeggen waar zijn knecht aan het werk moest gaan of waar de koeien die dag naar toe gedreven moesten worden. Pas met het kadaster werd elk perceel duidelijk onderscheiden van de andere, namelijk door een letter (van de sectie) en een nummer. In Oosterhout bestonden de secties van A t/m R en elke sectie had meestal weer honderden percelen. Het ontstaan van de namen van gebieden en dorpen/gehuchten kan vele eeuwen teruggaan in de tijd. In de Baronie bestaan zelfs nog namen die dateren uit de prehistorie en die zijn dus een paar duizend jaar oud.

Veel namen zijn echter in de loop der tijd verdwenen. En dat verdwijnen ging in de 20 eeuw wel bijzonder snel. Overal werden wegen en industrieterreinen aangelegd, huizen gebouwd, en ook de ruilverkavelingen zorgden ervoor dat een groot deel van de namen voorgoed verdween. Er is dus slechts een miniem deel van de oorspronkelijke namen over. Daarom is het uit cultuurhistorisch oogpunt erg belangrijk dat de oude namen op een of andere manier vastgelegd worden, zodat ze niet voor eeuwig verdwijnen. De veldnamen bevatten namelijk een zeer belangrijke hoeveelheid informatie over de toestand van het landschap van eeuwen geleden. We kijken met de toponiemen als het ware door

de ogen van onze voorouders naar het landschap. Zij zagen de hoogteverschillen, de begroeiing, de dierenwereld, etc. Bij de hoogteverschillen kunnen we denken aan namen met –berg, -donk, -heuvel, -horst, -hil en –dal, -laag, -kuil, -put enz. Bij de elementen die op begroeiing wijzen komen vooral boomnamen voor, maar ook onkruiden. De dierenwereld komt in veldnamen voor met diernamen als otter, bever, kraan, hert, wolf, ever en dieren die al ver voor de 20^e eeuw verdwenen waren, maar ook met dieren die nog aanwezig zijn, zoals kievit, leeuwerik, kraai, ekster, vos, bij, en vele andere. Toponiemen geven soms ook informatie over verdwenen archeologisch interessante plaatsen. We kunnen dan denken aan toponiemen als tommel, kaster, steen, kerkhof etc. Oosterhout is evenals de andere plaatsen van de Baronie geïnventariseerd op veldnamen.

Toponiemen of veldnamen zijn de namen die in de loop der eeuwen gegeven werden aan landschappelijke indelingen

Dit gebeurde vooral door onderzoek in archieven, waarin tienduizenden akten bewaard zijn gebleven waarin namen voorkomen, maar ook door de oudere landbouwers te ondervragen of ze nog namen kenden van hun

landerijen. De archieven liggen verspreid over een groot aantal bewaarplaatsen, zoals Den Bosch, Den Haag, Tilburg, Tongerlo, Catharinadal en Brussel.

Voor toponiemen zijn de belangrijkste archiefbronnen de schepenbrieven, waarin verkopen geregistreerd werden, de verpondingsboeken, waarin belastbare percelen werden opgesomd en de cijnsboeken, waarin percelen staan die een klein bedrag schuldig waren aan de grondheer.

In de lezing begint met een algemene inleiding, waarna de namen van nederzettingen en gebieden in Oosterhout en omgeving ter sprake komen, en ook de namen van gebieden of individuele percelen. Bij die nederzettingen horen o.a. Dorst, Seters, Steelhoven en Vrachelen maar ook de naam Oosterhout zelf.

▶ **Maandag 9 april Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum) – Zandheuvel 51**
Aanvang 19.30 uur –Toegang gratis

Van Huize Vredeoord tot O.L.V. klooster

(Deel 1)

Door Jacob Jonker

Huize Vredeoord stond op het huidige adres Zandheuvel 90 te Oosterhout. Hier was van 1819 tot ongeveer 1900 een kostschool gevestigd, die verschillende eigenaren kende en voornamelijk een protestante signatuur had, hoewel dat niet altijd duidelijk werd geannonceerd. In 1901 vestigden zich hier Benedictinessen afkomstig uit Frankrijk. In de volksmond genaamd 'de Franse Nonnen.' Dit was het gevolg van een door het Franse parlement aangenomen wet die bedoeld leek om de kloosterordes hun bestaansrecht te ontnemen. Vredeoord werd in de loop der jaren getransformeerd tot de huidige Onze-Lieve-Vrouwe-abdij.

Vredeoord wordt een klooster

Sedert 24 juli 1889 was er in het Franse Wisques een klooster van Benedictinessen gevestigd onder de leiding van de abdis Therèse Bernard. Ook werd in Wisques op 6 augustus 1889, een kleine gemeenschap van Benedictijnse monniken gevestigd. In Frankrijk was in die tijd de Rooms-katholieke kerk niet erg gezien. Waar allang voor gevreesd was, werd in 1901 werkelijkheid. Het Franse parlement nam een wet aan, bestemd om de kloostergemeenschappen hun bestaansrecht te ontnemen. Op 1 juli 1901 werd de wet afgekondigd en bleven er voor de kloostergemeenschappen slechts 3 maanden over om het land te verlaten, voordat deze wet van kracht werd. Toen duidelijk werd dat vele Franse gemeenschappen zich opmaakten om uit te wijken naar België of Engeland, besloot de abdis Bernard om verderop

een nieuwe vestigingsplaats te zoeken. Zij vertrok op 8 augustus 1901 met klein gezelschap naar Nederland. Aanvankelijk bezocht zij kasteel Meer bij Maastricht en later kasteel Bouvigne bij Breda. Beiden bleken niet geschikt.

Het bezoek aan Oosterhout

Op 9 augustus kwam zij in contact met de heer Soeters, een makelaar in huizen te Breda. Deze stelde voor om het gezelschap naar het leegstaande pand van Treffers aan de Zandheuvel in Oosterhout te brengen. Bij de tuinpoort van het landhuis aangekomen, zag het gezelschap de woorden 'Vrede-oord'. Dit werd door een van de leden van het gezelschap vertaald als 'Lieu de Paix'. Abdis Bernard zag hierin het

Huize Vredeoord 1826-1883 (kunstenaar onbekend)

Abdis Therese Bernard

Fotoarchief Benedictinessen

antwoord op de novene welke men in Wisques begonnen was met de woorden 'Da pacem Domine' (Geef vrede Heer) en beschouwde dit als een goed voorteken. Een novene is een reeks van negen dagen waarop men op een bijzondere wijze tot God bidt ter verkrijging van een gunst.

Het huis bood veel ruimte; beneden waren grote vertrekken en boven waren een aantal kleine kamers voor slaapgelegenheden. Verder waren er praktische bijgebouwen en een tuin met mooie bomen. Om het landgoed heen lagen akkers die niet tot het landgoed behoorden, maar mogelijk konden worden aangekocht. Prettig was ook

dat de naaste burens de zusters Norbertinessen waren, die dezelfde doelstellingen hadden als de Benedictinessen. Het kon werkelijk niet beter. Om acht uur die avond, werd abdis Bernard met haar reisgenoten ontvangen door de bisschop van Breda, mgr. Leyten. Deze deelde de abdis mee dat hij de kloostergemeenschap graag in zijn bisdom zou ontvangen. De bisschop gaf voorts aanwijzingen voor een eventuele komst van de Benedictijnse monniken uit Wisques. Toen de abdis op 13 augustus Oosterhout weer verliet, was zij vastbesloten om Vredeoord aan te kopen. Zij zag hier het aanbod voor een blijvende nederzetting en een aanzet tot een kloosterstichting in Nederland.

De Benedictinessen in Wisques waren in eerste instantie niet allemaal blij. Holland stond bekend als een kikkerland. Een land van water en kikkers. Konden zij wel tegen het vochtige klimaat? Maar uiteindelijk besloten ze toch om er voor te gaan. Op 19 september 1901 vertrok de eerste groep Benedictinessen naar Nederland, onder de leiding van de sub-priorin, Mère Madeleine de Vathaire naar Oosterhout. Op 24 september volgde de rest van de gemeenschap en waren zij weer verenigd. De volgende dag werden de Benedictinessen onthaald in 'De Blauwe Camer' door de Norbertinessen. Na het afscheid, trokken de Benedictinessen zich terug in hun nieuwe slotklooster. Grondbeginsel van de Benedictinessen was toen nog dat zij

vrijwel afgesloten van de wereld, achter slot en grendel, hun plichten vervulden.

De verbouwing tot klooster

In 1903 kwamen er nog 18 Benedictinessen bij, de gemeenschap uit het Franse Verneuil. Vredeoord raakte overbevolkt. Men besloot een verdieping te bouwen op de bestaande zijvleugels. Ook wordt een eigen kerkhof aangelegd. Van 1905 tot 1911 krijgt het klooster dan een nieuw aanzien door toevoeging van een gebouwendarré rondom een gesloten binnenhof. Hierin zijn ondergebracht de kapittelzaal, de kruisweggang, de bibliotheek en de kerk. Het geheel wordt

ontworpen door de Franse architect Villain en in fasen gerealiseerd, in een wat overdadige neogotische stijl. De hoofdingang aan de Zandheuvel wordt in westelijke richting verplaatst en van een poortgebouw in dezelfde stijl voorzien. Tussen 1903 en 1914 werden aangrenzende

Het kloostercomplex voldeed nu aan alle eisen

landbouwgronden opgekocht, waardoor het kloosterterrein zich uitstrekte tot de pas gebouwde parochiekerk St.-Antonius, een van de eerste uitlopers van de bebouwde kom van Oosterhout. Later wordt er ook nog een kleine kloosterboerderij bij gebouwd. Met de inwijding van de kerk, werd een bouwperiode afgesloten.

De gemeenschap was voor een lange tijd verlost van bouwperikelen. Pas in 1961 worden veranderingen in de kerk aangebracht door prof. Granprè Molière. Dit is een voorbode van meer ingrijpende veranderingen.

Wie zijn eigenlijk de Benedictinessen en wat was hun drijfveer?

Net zoals in Frankrijk, volgde ook hier de zusters de regels van de heilige Benedictus (480-540) de

► regel van Sint Benedictus: een klein boekje dat het fundament vormt van het monastieke leven en de identiteit bepaalt van de gemeenschap.

Het eerste woord is: Ausculta – Luister! Horen, luisteren, gehoor geven en gehoorzamen. Zij willen leven met open oren en hart omdat er een woord klinkt, omdat iemand roept.

Volgens de Regel speelt de abdis een grote rol. Zij geeft leiding en draagt haar gezag als teken van eenheid. Door haar woorden en daden wil zij haar zusters helpen op de weg naar God. Ja, de Regel gaat nog verder: Zij vertegenwoordigt Christus! Het vraagt geloof en vertrouwen om te zien dat Christus zo in ons midden is als degene die dient.

Ora et labora – bid en werk.

Benedictus wil in het zoeken naar God een balans brengen tussen geest, ziel en lichaam. Evenwicht en gematigdheid kenmerken de Regel. In de veelheid en de spanningen van het alledaagse leven willen ze mensen worden uit één stuk, mensen met een 'geheeld' hart. In het kort; een zelfverzorgende kloostergemeenschap, met bidden, werken en mediteren op vaste tijden. Een gemeenschap die overigens ook nog verdeeld was in een aantal categorieën. Men had de koorzusters, de buitenzusters en de lekenzusters. De buitenzusters onderhielden het contact met de buitenwereld en woonden ook buiten het gedeelte van het klooster dat als 'Het slot' werd aangeduid. De lekenzusters hadden in de volksmond de naam dat zij de dienstbodes van de koorzusters waren en de koorzusters waren eigenlijk het intellectuele kader van de gemeenschap. Zij hadden meestal ook gestudeerd.

Huisvesting voor de Benedictijnen

Toen de madame Bernard naar Nederland kwam om huisvesting voor haar communititeit te zoeken, had zij nog een tweede opdracht. Met toestemming van de prior van de monniken te Wisques zou zij ook uitkijken naar mogelijkheden voor huisvesting van de monniken in Nederland. De makelaar Soeters had ook het antwoord op

die vraag. Op 13 augustus 1901 attendeerde hij madame Bernard op een zeer groot huis met een tuin op de Heuvel in Oosterhout. Het hedendaagse gebouw van H19 op de Heuvel, met als tuin het huidige park. Dit huis was in het bezit van Jantine Keppel-Hesselink, sinds kort weduwe van Z.H. Post. IJlings kwam hierop de kellenaar(econoom) van de monniken-gemeenschap, Dom Pierre Butruille naar Oosterhout. Helaas, de eigenaresse wenste bij nader inzien dit huis niet te verkopen. In 1903 kwam het er toch nog van. Men kocht een terrein van 2 ha voor de toekomstige Paulusabdij op de Voorhei voor f 2.400.- Later kocht men daar nog 1.27 ha bij. Belangrijk bij deze transacties was natuurlijk Dom Pierre Butruille.

Zusters Benedictinessen

Sceptisch over baksteen

Er kwam ook een plan voor de bouw van het klooster. Men dacht daarbij in Franse kringen aan graniet, maar het werd baksteen. Dat werd met enige sceptisch bekeken, getuige een brief van 28 oktober 1903, van de prior der monniken die intussen in Montignies in België verbleven, aan frère Paul Bellot, een jonge Franse architect, die een jaar eerder was ingetreden. Hij schreef: 'Ik zend U iets vermakelijks; U zult er wel om lachen; het zijn plannen

die ik heb gemaakt voor ons toekomstige klooster in Oosterhout. Vertel mij eens wat U ervan vindt. Het klooster zal worden gebouwd van stenen uit de eigen streek. Dat wil zeggen van baksteen. Maar Nederlanders bezitten een wonderlijk talent om bakstenen van verschillende kleur of van verschillende vorm samen te voegen. Bij voorbeeld voor het vervaardigen van kerkzuilen.'

Madame Bernard, die tot elke prijs wilde dat de monniken naar Oosterhout kwamen, deed ook nog een duit in het zakje van de besluitvorming over het te gebruiken bouw materiaal. Zij schreef dat men zich tevreden moest stellen met de bakstenen, 'want die zijn sterk genoeg om mee te kunnen tot het uur van het laatste oordeel.' (sic).

Uiteindelijk begon de bouw van de Paulusabdij onder leiding van Dom Bellot. Madame Bernard bemoeide zich daar ook weer mee. Zij liet door Dom Bellot de tuinen van de beide kloosters aanleggen die slechts van elkaar gescheiden waren door de Hoogstraat. Madame Bernard besliste verder dat in de tuin van de Paulusabdij aan de noordzijde een scherm van bomen zou worden aangebracht 'dat de monniken zowel tegen de noordenwind als tegen de zusters zou beschermen.' (sic)

De zielzorg voor de zusters

Om de zielzorg voor de zusters te verzorgen, verbleven intussen permanent twee paters uit Montignies in Oosterhout. Aanvankelijk woonden zij in het huis van Nota, Heuvel 11.

Op 3 september 1902 overleed echter Dr. Meekel, die woonde in het huis Zandheuvel D182 (nu nr. 125). De paters kwamen nu hierin wonen. Dit huis was echter veel te klein, waarschijnlijk omdat de verwachting was dat Dom Bellot hier ook zijn intrek zou nemen om toezicht op de bouw van de Paulusabdij te houden. Het probleem was snel opgelost, want aannemer De Vos beloofde aan het bestaande huis een nieuw huis in spiegelbeeld vast te bouwen, nu Zandheuvel 123. De Vos dacht drie maanden nodig te hebben, maar het huis was al eerder klaar. Vermoedelijk was een van de twee paters heel vaak Dom Pierre Butruille, de econoom die ook toezicht moest houden op bouw van de Abdij. Doordat de paters op de Zandheuvel kwamen te wonen, ontstonden ook de eerste contacten van de Franse nonnen met de Nederlanders. Jacques van Bekhoven, zoon van een kruidenier op de Zandheuvel, werd als spoedig misdienaar bij de Zusters. Later kwam daar ook Koos Huijben bij. Men had ook contacten met Oosterhoutse notabelen, zoals de familie Smits-van Mierlo en baron Van Oldeneel tot Oldenzeel. Vijf dochters van Antoon Smits werden uiteindelijk Benedictines.

Onderwijs

De Benedictinessen hielden er vanaf 1901 tot aan de Eerste Wereldoorlog, een zogenaamd "alumnaat" op na, een kloosterschool, waar een beperkt aantal pensionnaires onderwijs en opvoeding genoten. Het waren meest meisjes uit het buitenland maar ook wel meisjes van Nederlandse families. De vijf dochters van de

Franse baron R.J.B. de Denesvres de Domecy verbleven van 1902-1910 in O.L. Vrouwe-abdij als pensionnaires. De baron was woonachtig in Domecy sur Vault (Departement Yonne), zuidoostelijk van Parijs. Om gemakkelijker zijn dochters te kunnen bezoeken, kocht hij in 1903 van de weduwe van notaris Mutsaers het slotje Limburg voor de prijs van f 19.400,-. Hij bezat overigens nog 3 à 4 landhuizen in Frankrijk. Bij het passeren van de koopakte trad als zijn gemachtigde op de benedictijn Dom Pierre Butruille, toen een van de twee capellani der Benedictinessen alhier. Bij tijd en wijle verbleef de familie de Domecy in Oosterhout voor een bezoek aan de dochters. Eenmaal kwam de familie voltallig hierheen en toen verbleef men meer dan een jaar achtereenvolgend op het huis Limburg. De baron had ook nog drie zonen en in het totaal zes dochters. Toen de meisjes, waarvan er later twee bij de Benedictinessen van Dourgne (Fr.) zijn ingetreden, hier hun opleiding hadden voltooid, verloor de Oosterhoutse bezitting zijn aantrekkelijkheid voor de familie. De baron verhuurde het slotje nog enkele maanden aan de familie van Dom Butruille om er de vakantie door te brengen en verkocht het huis vervolgens op 3 mei 1911 voor f 14.000,- aan de toenmalige kantonrechter te Oosterhout, mr. F.M. Brouwer Ancker.

EINDE DEEL 1 van dit artikel over de O.L. VROUWE ABDIJ.

Deel 2 volgt in het volgende nummer van 'De Heerlijkheid'.

LEESTIP: Zie ook pagina 28, het artikel van Jacob Jonker, getiteld: **Een Kostschool op de Zandheuvel in de 19e eeuw**. Dat behandelt de ontstaansgeschiedenis van hetzelfde gebouw.

Een bijzondere Algemene Ledenvergadering op maandag 8 januari 2018

Een troubadour verzorgde een
humoristisch muzikaal intermezzo

Piet van Beek, erelid

Voorzitter Johan Benneker (uiterst recht) spreekt de leden toe en maakt bekend dat de heemkundekring twee nieuwe ereleden gaat benoemen, namelijk Piet van Beek en Martin van Halderen

Geerit en Adriaan Havermans

Bewakers van de historie van de stad Breda

Door Jacob Jonker

Vader en zoon Havermans waren in de eerste helft van de 17e eeuw griffier van de stad Breda. Zij hielden zich beiden, naast hun normale werk als griffier, vooral ook bezig met collectioneren en veiligstellen van archiefmateriaal dat voor het vastleggen van de historie van de stad van belang was. Als gevolg van de 80 jarige oorlog woonden zij enige tijd in Oosterhout.

Voor de bestudering van de historie van de stad Breda grijpt men onder andere vaak terug op het boek van Thomas Ernst van Goor, 'Stad en Lande van Breda' uitgegeven in 1744. Van Goor kon bij het schrijven van zijn boek destijds al beschikken over een aantal bronnen van voor de 18e eeuw.

Sinds de 15e eeuw waren er in Breda al burgers in en buiten de stadsadministratie die zich met de Bredase archivalia bezig hielden.

Twee daarvan zijn Vader Geerit en zoon Adriaan Havermans, die zich daarvoor zeer verdienstelijk maakten doordat zij zich ook met het collectioneren en de infrastructuur van het archief bezig hielden. De familie Havermans had banden met Oosterhout.

De aan het perkament toevertrouwde privileges van de Stad werden sinds de 15e eeuw, zeer zorgvuldig en brandvrij bewaard. De archiefbewaarpplaats was 'de stadscommē' in de Grote kerk. Dit was een grote kist met vijf verschillende sloten. Aan deze bewaarplaats is het te danken dat deze documenten bij de grote stadsbrand van 1534 gespaard bleven.

In 1607 werd mr. Geerit (Gerrit) Havermans griffier van de Stad Breda. Hij hield zich naast zijn werk als griffier vooral ook bezig met historische bronnen die voor Stad en Lande van Breda van belang waren. Hij maakt daarbij gebruik van informatie uit de archieven van Antwerpen, Zundert, Den Bosch en het archief van de Nassau's. Hij vervaardigde reportaria op

Keurboeken en kopieerde documenten en andere belangrijke stukken. Nog steeds bevindt zich in Breda een belangrijk gedeelte van deze collectie Havermans die voor het onderzoek van de alleroudste historie van de Stad Breda, van groot belang is. Vooral ook omdat Geerit steeds zijn bronnen benoemde.

Zo wordt bijvoorbeeld de aard van de functie die een schout in het hertogdom Brabant had, het best gekend uit de oudst bewaarde instructie van 13 november 1594. Deze is door griffier Adriaan Havermans afgeschreven uit het 16de eeuwse 'Buysenboeck' zo genoemd, omdat Goris Buysen, in 1549 reeds schepen der stad en in 1601 overleden, het heeft aangelegd. De copie van Havermans en het register van Buysen, zijn in het Gemeentearchief bewaard gebleven, eerst gemelde in een recueil met instructies. In theorie liggen in deze hand schriftelijke bronnen de werkzaamheid en plichten alsmede de taakomschrijving van de schout en zijn voornaamste helpers, nog steeds ter inzage voor ieder die dat wil.

Ambrogio Spinola neemt in 1652 Breda in

In 1625 werd Breda ingenomen door de Spanjaarden onder leiding van Spinola. Zeer waarschijnlijk was Geerit protestant en niet van plan de nieuwe stadsregering te dienen. Hij besloot met zijn gezin de stad te verlaten. Dat kon gemakkelijk. Bij de overgave van de stad was afgesproken dat ieder die dat wilde vrij was om te gaan en staan waar hij wilde. Geerit kreeg van de Magistraat van de

stad een aanbevelingsbrief mee, waarin stond dat hij goed bekend stond en zich op het platteland wilde vestigen. Het is niet bekend waar Geerit

zich toen gevestigd heeft. Het is wel bekend dat zijn zoon Adriaan, nader te noemen, toen het slotje Borssele heeft gekocht. Er zijn bronnen waaruit blijkt dat Adriaan in 1625 Borssele heeft gekocht en andere bronnen waaruit blijkt dat dit pas in 1634 is geweest. De waarheid hier omtrent is tot op heden niet achterhaald. Het is echter wel aannemelijk dat de familie Havermans zich hier heeft gevestigd. Ook leden van de familie Snellen, een regentenfamilie uit Breda, waren in 1625 naar hier uitgeweken. Zoals al vermeld kocht de zoon

verbod van de Prins van Oranje tevens baron van Breda op plaatselijke brouwerijen in het land van Breda. Ten voordele van de Bredase brouwerijen. Dit verbod trof dus de brouwerij op Borssele en ook de brouwerij van Verlegh in Oosterhout, die er al vele jaren stond. De plaatselijke bestuurders vroegen zich af, waar men zich in Breda druk over maakte. De brouwerij van Verlegh was er al heel lang en die van Borssele was nota bene door een Bredase notabele verkocht aan een Oosterhouter. Adriaan hield zich als griffier niet alleen bezig

De Brouwerij verkocht met voorkennis.

mr. Adriaan het slotje Borssele. In ieder geval in 1634 was hij daarvan de eigenaar. Hij begon in een schuur van Borssele een bierbrouwerij om in zijn onderhoud te voorzien. In 1637 werd Breda weer ingenomen door Prins Frederik-Hendrik en mr. Adriaan Havermans volgde zijn vader op als griffier van de stad.

In 1644 verkocht mr. Adriaan Havermans de brouwerij bij slotje Borssele aan Giles de Vissere. Waarschijnlijk betrof het hier een geval van voorkennis, want in het zelfde jaar kwam er een

met het verzamelen en vastleggen van Bredase bronnen, maar begon ook met geschiedschrijving. In 1652 publiceerde hij 'Kort begrip en bericht van de historie van Brabant'. Niet in het Latijn of Frans, maar in de Nederlandse taal om beter begrepen te worden. In dit geschrift kondigde hij ook aan om de geschiedenis van Breda te schrijven. Hij had daar al materiaal voldoende voor verzameld maar het is er niet meer van gekomen. Dat is jammer want Adriaan had net als zijn vader, de gewoonte om zijn bronnen nauwkeurig te noemen. Dat zou zijn

▶ werk van grote waarde hebben gemaakt.

Het slotje Borssele diende na de benoeming van Adriaan tot griffier in 1637 waarschijnlijk tot buitenhuis voor de familie. In 1654 verkocht zijn weduwe, Johanna van Aerssen het slotje aan seigneur Antony Moernicx alias Mourrier.

Bronnen

Korteweg, E. onderzoek naar Thomas E. van Goor en zijn beschrijving van Breda. Gem. Archief Breda
Van Mosselveld/Jonker: 'Slotje Borssele' Oranjeboom 2007, Dr. Cock Gorrise: 'Oosterhout, niet van gisteren'.

U ZOEKT EEN INTERESSANTE VRIJETIJDSEBESTEDING ?

Regelmatig ontvangen wij schenkingen uit nalatenschap en/of beëindiging van bedrijven of instellingen, zoals foto's en materialen van derden, zoals de nalatenschap van componist Marinus de Jong, van het Nederlands Katholiek Vakverbond en onlangs van Floralia. Interessant is om in het verleden van deze stukken te speuren, maar er moet ook iets mee gebeuren. Uitzoeken en organiseren van ditz materiaal waarvan wij denken

wat bewaard moet blijven, archiveren en het eventueel digitaliseren.

Leuk werk en vooral omdat we dit samen in teamverband doen. Iets voor u? Dag- en tijdstip in dan overleg. Plaats: het Trefpunt van Heemkundekring De Heerlijkheid, ingang parkeerterrein achter Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum) in de St. Vincentiusstraat. Kom eens langs.

Interesse?

Bel dan met Jan van Ham, tel. 0162 - 432860

Advertentie

Wim Vermeeren fotografie
Varendonk 17 Oosterhout
Tel : 0162-450056-0642517674.

The advertisement features a large background image of two young boys wearing sunglasses. Overlaid on this are several smaller inset photographs: a group of three people sitting outdoors, a group of children, a group of people sitting on a log, and a vintage car with a bride and groom.

Tentoonstelling over de Bredaseweg gaat op herhaling

Door Nico Bekers

In oktober 2017

presenteerden we als Heemkundekring een tentoonstelling over de Bredaseweg van Heuvelstraat tot aan het Wilhelminakanaal in het Gemeentehuis van Oosterhout.

Deze tentoonstelling bestond uit borden met foto's van woningen en bedrijven die op de Bredaseweg hebben gestaan of er nog steeds zijn. Voorbeelden hiervan zijn: Trommelen, Simons, de Volt, Café Verkooijen.

Vader en zoon Verkooijen in hun café aan de Bredaseweg

De tentoonstelling

werd in 2 weken tijd bezocht door meer dan 500 mensen. Nu gaan we op herhaling in het Huis voor Erfgoed (Het Speelgoedmuseum). Dit gebeurt van **15 mei t/m 18 juni 2018**. De eerste en de laatste week gebruiken we voor de opbouw en het afbreken van de tentoonstelling. De precieze datum van de officiële opening krijgt u nog te horen.

Ook deze tentoonstelling bestaat uit veel foto's en ook nieuwe dingen die we van mensen hebben gekregen. Dat zijn onder andere foto's van Jan Verkooijen, waarvan zijn ouders een tijdlang een café aan de Bredaseweg hadden.

En ook foto's van het kantoor van de waterleiding, verkregen via Ad van der Bend.

Daarnaast hebben we ook grote luchtfoto's gekregen van onder andere De Volt. In de vitrines komen ook spullen te liggen. Denk daar bij aan boeken, oude rekeningen van bedrijven, spullen van de Gecroonde Bel in Oosterhout en van de wielerploeg van PDM. Ter gelegenheid van de vorige tentoonstelling is er ook boekje in kleur uitgegeven. Dit boekje is nog steeds voor 5 euro te

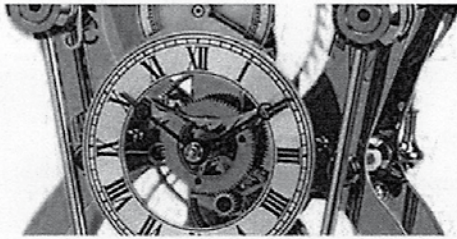
Ter gelegenheid van de vorige tentoonstelling is er ook boekje in kleur uitgegeven. Dit boekje is nog steeds voor 5 euro te koop bij de Heemkundekring.

koop. Natuurlijk bent u allemaal van harte welkom om deze tentoonstelling (mocht u die vorige keer gemist hebben, nog eens) te bezoeken. Dit kan tijdens de openingstijden van Het Huis voor Erfgoed.

(Het Speelgoedmuseum, Zandheuvel 51)

Als de klok stilstaat... wordt alles anders

*Bruijns Uitvaartverzorging
Oosterhout*

“Het kan anders”

Heeft u wel eens nagedacht over uw eigen uitvaart ?
De dood is een ingrijpende gebeurtenis.
Juist daarom moet er tijd en aandacht voor rouw zijn.

Wij werken niet met een basispakket maar scheppen ruimte voor
een eigen inbreng bij het verzorgen van de overledene,
het opstellen van de rouwtekst, het dragen van de kist en
het verloop van de plechtigheid.

Bruijns Uitvaartverzorging

0162 - 45 77 75 dag en nacht

Florijnstraat 60 4903 RM Oosterhout

Als dit uw laatste wens is... ... zullen wij die respecteren

Omdat een uitvaart goed moet verlopen,
is het belangrijk dat betrokkenen zich
gesteund weten door een ervaren
uitvaartbegeleider.

Bruijns Uitvaartverzorging heeft de juiste
man of vrouw die zich in alle details
verdiept en een stijlvolle uitvaart begeleidt.

OP ZOEK NAAR EEN LEUKE HOBBY ?

De werkgroep Organisatie is op zoek naar uitbreiding van het aantal leden. De werkgroep zoekt o.a. naar materialen en foto's voor tentoonstellingen en bespreekt zaken met betrekking tot het organiseren van deze tentoonstellingen in o.a. het Gemeentehuis, Huis voor Erfgoed en Theek 5.

De werkgroep komt elke dinsdagmorgen van 09.00 – 12.00 uur bijeen op ons Trefpunt. Kom kennismaken en misschien is dit de vrijetijdsbesteding die u altijd al heeft willen hebben. Interesse ? Graag even een telefoontje naar Johan Benneker, tel. 0162 – 456235.

MONUMENTALE PANDEN

Aandacht voor een Oosterhouts Monument

Door Jacob Jonker.

Deze keer gaat onze aandacht uit naar het pand Heuvel 2 te Oosterhout.

Het is een van de oudste huizen op de Heuvel en valt onder de monumentenwet. Het huis stamt waarschijnlijk uit de 2^e helft van de 18^e eeuw en heeft een zadeldak met op de punt een toppilaster. Onder het huis bevindt zich een grote wijnkelder. De wijn werd in vroeger tijden voornamelijk verhandeld in grote flessen. Deze flessen lagen op een bed van zand. In de kelder.

Het pand bevat nog twee schouwen. De betimmering van de schouw in de middelste kamer stamt vermoedelijk uit het begin van de 19^e eeuw. Er zijn empire elementen in te zien, zoals bijvoorbeeld de speren en de houten bundel met het hoofd (muts) erop. Deze houten bundel symboliseert een bundel staven als verpakking van een bijl, genaamd 'fascies'. (*Latijn: 'roedenbundel', enkelvoud 'fascis', meervoud 'fascies' dit is een oud Romeins symbool van het gezag van de hogere magistraten, in de vorm van een roedenbundel met bijl*).

De lijfwacht van de Romeinse keizer droeg dit symbool voor de keizer uit. Wie de fascies droeg kon over leven en dood beschikken.

Empire is een meubelstijl uit het begin van 19^e eeuw, ontstaan in Frankrijk met hele strakke

elementen en veel bronzen toevoegingen zoals lauwerkransen enzovoorts. Het gobelin erboven is waarschijnlijk van een vroegere datum. Het is een allegorische voorstelling van een koopman die zijn rijkdommen etaleert en vooral ook waar hij zijn rijkdom aan te danken heeft, zoals de schepen op de achtergrond die doen denken aan de V.O.C.

de Verenigde Oost-Indische compagnie. Mogelijk heeft Andreas van den Ouwelant omstreeks 1750 het gobelin laten aanbrengen.

De schouw in de achterkamer is waarschijnlijk gedeeltelijk gesloopt maar aan de resten van bloembladen is nog te zien dat de schouw van oorsprong Lodewijk de 16^e elementen bevatte, dus mogelijk laatste helft 18^e eeuw.

De metalen afsluitingen van de schouwen zijn omstreeks 2000 gemaakt door Jacob Jonker.

▶ De afsluitingen doen geen afbreuk aan de eeuwenoude schouwen.

In het pand is nog aanwezig een gedeelte van de beschildering van de houten vloer die geheel beschilderd is geweest. Thans is er nog ongeveer 1.20 vierkante meter zichtbaar. De vloer werd ingesmeerd met ossenbloed en vervolgens liepen er kinderen met hun blote voeten overheen, waardoor er een bepaald patroon ontstond, waardoor het lijkt of er gestileerde bloemen zijn aangebracht, maar als men goed kijkt dan zie je de afdrukken van de ballen van een voet in de verf staan. De vloer is gerestaureerd door Alice Jonker.

Bij het huis behoorde vroeger ook een schuur en pakhuis die stonden op de plaats waar nu makelaardij Biemans is gevestigd en voorts een pleziertuin die lag achter de twee panden en zich blijkens een kadastertekening uit 1832 uitstrekte tot op de plaats van het huidige overdekte winkelcentrum.

Bewoners

Door wie het huis is gebouwd is niet bekend. Omstreeks 1750 vestigt zich vanuit Poppel(B) Andreas Wilhelmus van de Ouwelant, wijnkoper, in het pand.

De Van Ouwelandts waren rijk. Enkele generaties lang bewoonden zij het huis als wijnkopers. Ze bekleedden ook de functie van burgemeester, schepenen of kantonrechter. Tijdens het bewind van Lodewijk Napoleon, van 1806 tot 1810 was er ook een J.J. van de Oudelant *adjoint maire de ville* oftewel waarnemend burgemeester van Oosterhout. Alles moest toen in de Franse taal.

De laatste Van den Ouwelant die in het huis woonde is Petrus Segebertus, geboren op 5 september 1780. Hij was wijnkoper en lid van de gemeenteraad. Hij stierf op 15 maart 1845. Het huis ging over op J.F. Verbunt, ook wijnhandelaar te Oosterhout. Na Verbunt heeft het huis twee generaties Van Liebergen gehuisvest. Vader en later de zoon Van Liebergen hadden een huisartsenpraktijk in het huis tot 1946. Vervolgens werd het huis bewoond door psycholoog Dr. Litjes, die met een dochter van Van Liebergen was getrouwd. Zij bewoonden met hun zes kinderen het huis tot 1978. Toen ruilde Litjes het huis met de familie Biemans die toentertijd het slotje Borssele bewoonde. De familie Biemans begon er een makelaardij in. Daarna hebben nog een aantal andere ondernemers hun bedrijf in het huis uitgeoefend, waaronder Eli's Mannenmode. Thans is er een horecabedrijf in gevestigd.

Advertentie

Natuurlijk gezond.

Gezondheidswinkel
broeders

- Natuurvoeding inclusief biologisch verswaren
- Dieetvoeding voor o.a. gluten-, suiker- en/of melkvrij dieet
- Natuurlijke lichaamsverzorging en cosmetica
- Homeopathie, vitamines en voedingssupplementen

Fysieke en online winkel!

Keiweg 7 Oosterhout • t: 0162-453223 • w: broedersgezondheidswinkel.nl

De speeltuin van Xhaflaire

Nico Bekers (Februari 2018)

Met dank aan Rinus Kuijpers die foto's en informatie leverde over dit onderwerp.

Speeltuin De Nieuwe Uitspanning in de jaren 50 samen met zwembad De Warande waren de uitjes in die tijd. De speeltuin stond beter bekend als Xhaflaire of nog beter Schaffelaar of de Sjaffel.

Lang voordat de elektriciteit zijn intrede deed werden de attracties aangedreven door mankracht en paardenkracht. De uitvinding van de stoommachine zorgde voor een revolutie in de wereld en zo ook op de kermis. Grote stoommachines zorgden voor de aandrijving van carrousels en andere mechanische attracties. Stoom is tegenwoordig niet meer op de kermis te vinden. Ook de bekende stoomcarroussel in de Efteling werkt al lang niet meer op stoom maar op stroom. Wie kent er nu nog een stoomcarroussel? Ongeveer een eeuw geleden was dat de trekpleister van de kermis. In die tijd waren er beroemde stoomcarrousels zoals van de familie Xhaflaire, Tewe, Janvier, Benner, Wolfs, Vincken, Roels en Sipkema. Informatie hierover kun je nog terugvinden in het boek geschreven door Hennie van Oers wat de geschiedenis van de stoomcarrousels beschrijft.

De Belg Piet Xhaflaire geboren in 1865 in Gent betaalde in 1910 een pachtsom van 3500 gulden voor zijn enorme stoomcarroussel, terwijl een standplaats in die tijd voor een gemiddelde attractie 30 gulden kostte. Zijn grote concurrent uit Tilburg was Hendrik Janvier. In die tijd waren die

carrousels van Janvier en Xhaflaire een begrip op de Belgische en Nederlandse kermissen.

Piet Xhaflaire overleed in 1930. Kleindochter Lies heeft hem nooit gekend maar ze is goed op de hoogte van de familiegeschiedenis en ze heeft een uitgebreide fotocollectie van haar familie. In het filmpje, gemaakt door Rinus Kuijpers, vertelt

ze uitgebreid over de familie Xhaflaire en de speeltuin. Opa was afkomstig van een familie die

Op foto: v.l.n.r. Petrus Joannes Baptista Xhaflaire, geboren in Gent op 2 april 1865 en overleden op 4 maart 1930 te Breda. Dan dochter Cornelia Maria Elisabeth, zoon Petrus Johannes Baptista, zijn vrouw Jacoba Petronella Soeters, geboren te Bergen op Zoom op 22 september 1881 en overleden te Breda op 27 maart 1957 en dan zoon Henricus. Dochter Elizabeth Joanna Maria overleden op 24 mei 1911 staat niet op de foto. De foto dateert uit 1920. Xhaflaire werd in de volksmond De Sjaffel, Sjaflér of Schaffelaar genoemd.

België en Nederland doortrok. Bij de Korenbeurs in Made ontmoette hij Koosje Soeters (1881). Dat gebeurde tijdens een kermisbal en het was puur toeval want zij had niets met de kermis te maken. Ze trouwden en Koosje trok met Piet mee, totdat ze kinderen kregen en ze op een vaste plaats wilden wonen. Het gezin Xhaflaire vestigde zich in 1909 aan de Oosterhoutsche Steenweg nr. 118 in

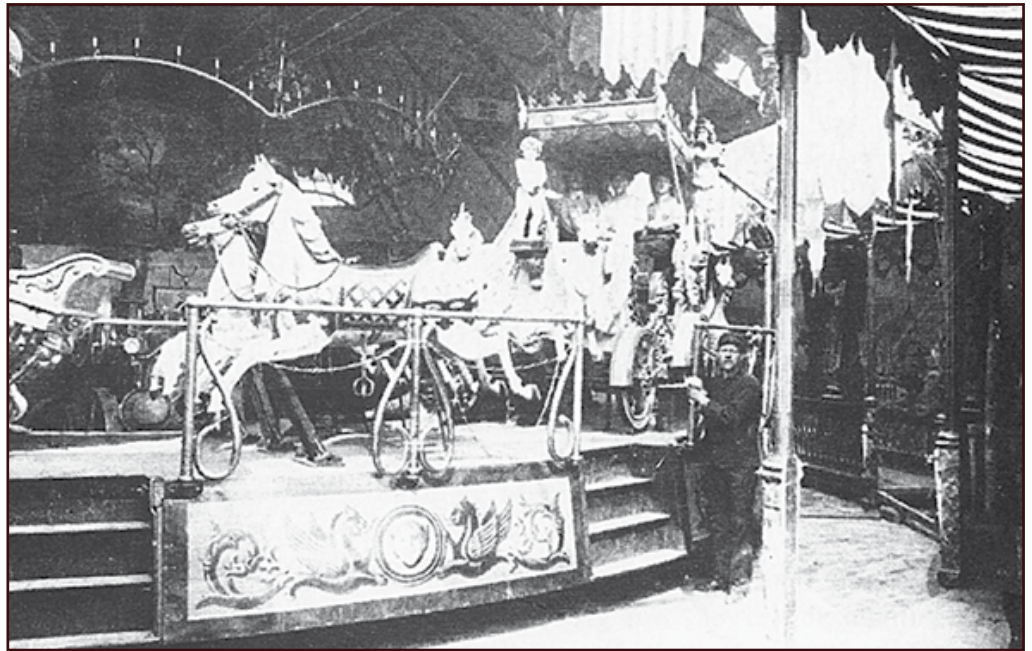
Teteringen, ter hoogte van het klooster van Zuiderhout.

Piet verkocht zijn carrousel een paar jaar later aan Carl Welte, die een reizende bioscoop exploiteerde. In 1918 werd de woning tot café verbouwd. Ook kwam er op het grote terrein een speeltuin met bijzondere attracties zoals een knobbelbaan, een rolton, Turkse schommels, wippen, draaimolen, lachspiegels en een Zeppelinvlucht (kabelbaan). De

speeltuin werd 'Klein Scheveningen bij het strand' genoemd want de kinderen hadden er gelegenheid tot pootjebaden, zoals de Geïllustreerde Gids voor Breda en Omstreken schreef. Liza weet niet zeker waarom die speeltuin zo heette, maar Piet en Koosje zijn voor hun trouwen naar Scheveningen geweest, misschien dachten ze terug aan die mooie tijd in Scheveningen en werd daarom die naam gekozen. Iedereen sprak in die tijd over de speeltuin van Xhaflaire, zelfs tot na de dood van de oprichter. De mensen spraken die naam uit als Sjafllér, Schaffelaar of de Sjaffel.

Het was de eerste grote speeltuin in Nederland en het publiek kwam uit alle streken van het land. Een brochure uit die tijd vermeldt dat er 'jaarlijks tal van autobussen kwamen, volgeladen met schoolkinderen en zelfs ouden van dagen, om eens echt een dagje uit te zijn en te genieten'.

Er waren ook tennisbanen, je kon er paardrijden en in de boomgaard stonden driehonderd fruitbomen. Dat maakte deze speeltuin nog aantrekkelijker. De Zuider Stoomtramweg Maatschappij legde een extra halte aan op het traject Breda-Oosterhout.

Stoomcarrousel van Xhaflaire in de tijd dat de verlichting nog bestond uit gaspitten

Wie een versnapering wilde gebruiken kon terecht in café restaurant 'De Nieuwe Uitspanning' eveneens eigendom van Xhaflaire.

Kleindochter Lies koestert nog steeds een deel van het chique, verzilverde theeservies. Piet en Koosje kregen 5 kinderen, die ze naar internaat Saint Louis in Oudenbosch stuurden. Met zo'n drukke zaak was er geen tijd om de opvoeding zelf ter hand te nemen. Dochter Liesje stierf op 9-jarige leeftijd. Oudste zoon Laurent vervulde zijn dienstplicht in Nederlands Indië en begon na

terugkeer een drogisterij in Oosterhout. Dochter Corry trouwde, maar de broers Pierre en Henk bleven ongehuwd. Geen van de kinderen Xhaflaire had interesse in de speeltuin. "Mijn opa voelde dat zijn levenswerk weinig betekende voor zijn gezin. Hij voorspelde dat de speeltuin

binnen een jaar na zijn dood zou zijn verkocht." Zo lang duurde het niet eens. Hij overleed op 2 maart 1930 en op 5 juli van datzelfde jaar verhuisde mijn oma naar Breda. Met het geld dat ze met de verkoop van de speeltuin kreeg, begon ze een modewinkel aan de Haagdijk.

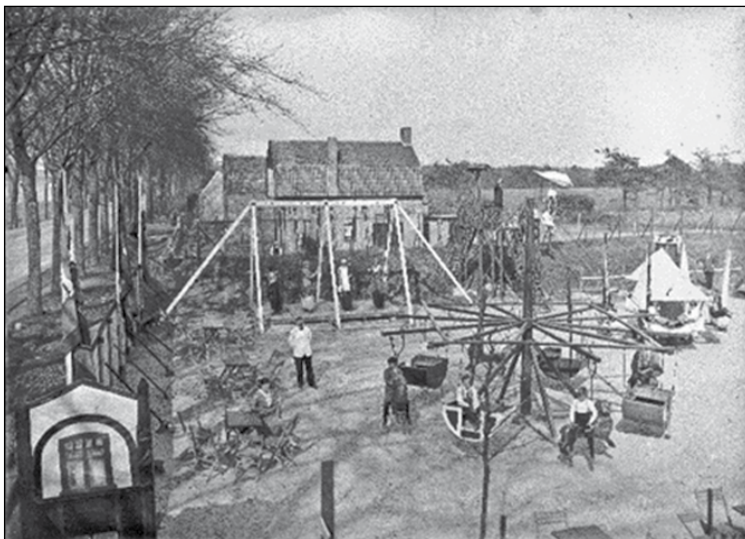
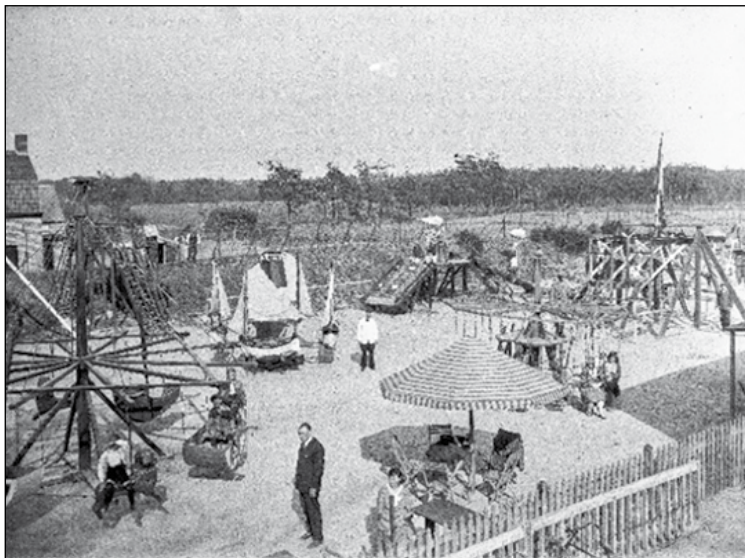
Max Weber (De Warande) nam de speeltuin over van de weduwe Xhaflaire. Toch bleef de naam van Xhaflaire meer in het geheugen hangen dan

► die van zijn opvolger. Oudere bewoners van Teteringen, Oosterhout en Terheijden bewaren er goede herinneringen aan en de kinderen waren de hele dag onder de pannen.

De speeltuin werd nog een paar keer verkocht. Restaurant 't Kalfje aan de overkant van de weg had ook een speeltuin. Verderop richting Oosterhout lag de Warande, een natuurbad met roeivijver en een speeltuin. Er waren nog al veel recreatie-voorzieningen in een straal van een paar honderd meter en dat werd de speeltuin fataal. Het terrein kwam in handen van Bets en Toon van Kakerken, die er tevens een tweedehands autohandel begonnen. De naam van het café-restaurant werd veranderd in de Beto-Bar, genoemd naar de eigenaars. Jaren later verkocht Van Kakerken de grond aan een projectontwikkelaar. De speeltuin was erg verwaarloosd. Waar Xhafflaire ooit een kinderparadijs creëerde, bevindt zich nu de Hertenroep, met luxe villa's op grote percelen.

OPROEP AAN ONZE LEDEN:
zijn er familieleden, vrienden of bekenden in uw omgeving die nieuwsgierig zijn naar de geschiedenis van Oosterhout? Attendeer ze eens op de heemkundekring. Wij willen ze graag verwelkomen als lid. Van de contributie hoeven ze niet te schrikken. Die bedraagt slechts € 25,00 / jr.

Speeltuin van Xhafflaire met verschillende speeltoestellen. Het was in die jaren befaamd en een geliefde uitgaansmogelijkheid voor ouders en hun kinderen.

Dit blad is gedrukt en gebonden door Total Print, de drukkerij/repro/printshop van Oosterhout en omstreken. Total Print is uw grafische partner en méér!

www.drukkerijtotalprint.nl

't Kalfje, Boslust, Het Middenhuis en Croy

Door Nico Bekers

(Met dank aan Rinus Kuijpers voor foto's en aanvullende informatie)

Restaurant Het Middenhuis nadien Boschlust en nu Croy

Middenhuis is zijn familielid A. Segeren.

In 1914 besluit Hendrik van Oostendorp, kelner bij hotel Piet Jonkers aan het Stationsplein, voor zichzelf te beginnen en neemt het hotel-pension Het Middenhuis aan de Bredase Steenweg in Teteringen over van A. Segeren. Het hotel is een stopplaats aan de route van de Zuider Stoomtram. Hij programmeert in de zomer van 1914 livemuziekconcerten in de

Tegenover De Nieuwe Uitspanning staat nu restaurant Croy. Dit restaurant bestond al vanaf 1911. Het kreeg verschillende andere eigenaren en dus andere namen. Ook hiervan kunt u de geschiedenis hieronder lezen.

Gevestigd aan de Oosterhoutseweg 139, B-41a hotel pension Het Middenhuis (1911-192??), hotel-café restaurant 't Kalfje(1932-1950), restaurant Boschlust (1950-2004), restaurant Het Middenhuis (2007-2012) 2013 restaurant Croy.

Eigenaars van de verschillende restaurants:

Joh. Segeren 1911-1914 (Het Middenhuis)
J.H. van Oostendorp 1914-1919 (Het Middenhuis)
J.H. van Schuppen 1920- (1940)
??????? -1950 ('t Kalfje)
Familie Donkers 1950-1980 (Boslust)
Ineke en Wim Lavrijsen-Donkers 1980-2004 (Boslust)
Ivo van Steen 2007-heden (Het Middenhuis) Het afsluiten van de Bredaseweg werd hem fataal
Restaurant Croy januari 2013

De Ginnekense aannemer en café-eigenaar Johannes Segeren krijgt 21 oktober 1911 vergunning van de gemeente Teteringen om precies in het midden tussen Breda en Oosterhout op bouwperceel 461 langs de Rijksstraatweg van Oosterhout naar Breda (nu: Oosterhoutseweg) een café te bouwen. Het krijgt de naam Het Middenhuis. De eerste exploitant van café Het

Van boven naar beneden: Café-speeltuin 't Kalfje, restaurant De Nieuwe Uitsanning en restaurant Boschlust

tuin van zijn hotel. Op Maandag 29 juni 1914 opent hij officieel de aangelegde tennisbaan met een concert van harmonie Oosterhout. De concerten lijken succesvol en in mei 1916 vraagt Van Oostendorp vergunning aan om een muziektent te mogen plaatsen op 15 meter afstand van de openbare weg naast het hotel.

In 1919 gaat het bedrijf failliet. De Bredase notaris mr. Theodore Borret vermeldt de verkoop van het Middenhuis openbaar in januari 1920 met de volgende wervende tekst:

“Het gunstig bekend Hotel-pension met café-restaurant ‘het Middenhuis’ met bijbehorend wandelpark speelterrein, volledige inventaris en daarbij behorende percelen moestuin en bouwland onder den gemeente Teteringen aan den grooten rijksweg Breda-Oosterhout met volledige inventaris met bijbehorend wandelpark, waarin kiosk en priëlen, benevens 100 wit gelakte stoelen en bijbehorende tafels, 2 tennisbanen met omrastering en een tennishuisje, ‘n belommerd

speelterrein, waarop schommels enz., een sportterrein en achtergelegen stalling, waarin varkenshok en werkbank met depot van ‘de Automaat’ tot verkoop van benzine, waarvoor brandvrije kluis op het terrein aanwezig, zeer gunstig gelegen aan den grooten Rijksweg Breda-Oosterhout.”

Het bedrijf komt begin 1920 in handen van J.H. Schuppen.

Hotel-pension Het Middenhuis, begin 20e eeuw

Advertentie

GroenRIJK

Oosterhout

Het complete
tuincentrum

Weet wat er leeft

GroenRijk Oosterhout
Damweg 7 / Statendamweg • 0162-451852 • www.groenrijkoosterhout.nl

OOSTERHOUTSE STRAATNAMEN, deel 1

Door Christ Buiks

In enkele vorige afleveringen van dit tijdschrift werden de straatnamen van diverse nederzettingen in Oosterhout onder de loep genomen. Nu zullen hier een aantal straatnamen wat uitvoeriger aan de orde komen.

Startpunt: de HEUVEL in Oosterhout

Het woord heuvel betekent 'kleine verhevenheid van de bodem'. Men denkt wel dat het woord uit het oosten afkomstig is, want tot de 14^e eeuw zou het alleen in oostelijke bronnen voorkomen. Men brengt heuvel etymologisch in verband met een indogermaanse wortel *keu' zich krommen, buigen'. Dat het een oostelijk woord zou zijn klopt waarschijnlijk niet want bij Gent komt al in 814/820 hubela (heuvel) voor. De Heuvel in Oosterhout zal waarschijnlijk in de loop der eeuwen flink opgehoogd zijn met zand, want door al het verkeer werd de bodem voortdurend kapot gereden, vooral in het natte seizoen. Over de Heuvel lagen ook enkele sloten.

De oudste vermelding van het Oosterhoutse plein dateert uit het jaar 1422: den hoevel. De spelling lijkt een beetje vreemd; we moeten de 'oe' lezen als 'oo', dus staat er eigenlijk hoovel. Heuvel als benaming voor een gehucht komt voor in Dongen, Princenhage en in nog 18 dorpen in Noord-Brabant. In de Baronie staat heuvel meestal voor het (kunstmatig verhoogde) centrum van een dorp, bijvoorbeeld te Oosterhout, Ulvenhout, Alphen en Den Hout. Heuvel komt ook veel voor als naam voor grenspunten, bijvoorbeeld, te Zundert.

Het merkwaardige is dat er naast de Heuvel nog een plein bestaat in Oosterhout: de Markt. Nu komt dit in wel meer dorpen voor, maar toch niet veel. Breda had er ook twee: de 'plaetse' (verwijzend naar de Markt en Kasteelplein) en de Havermarkt. In Baarle-Nassau kende men de Singel en het plein bij Loveren, dat het marktveld genoemd werd. Loveren werd wel 'een dorp apart'

genoemd. Maar in de overige dorpen van de Baronie kende men slechts één plein.

Wat is het nut van twee pleinen?

De Heuvel in Oosterhout was het plein waar de jaarmarkten en soms ook de gewone weekmarkten plaats vonden, maar die werden ook wel gehouden op de Markt. Ook stond hier de vierschaar en later, vanaf begin 17e eeuw, het Vrijheidshuis. De Heuvel was dus het belangrijkste plein in Oosterhout. Het andere plein, de Markt, kon pas op ruime schaal gebruikt worden, toen het kerkhof, dat het grootste deel van de ruimte aldaar in beslag nam, werd opgeheven. Op de Markt bevonden zich wel vanouds de vis- en botermarkten.

De Heuvel te Oosterhout was geen 'gemeente', zoals de Heuvel te Vrachelen of Den Hout. Althans we hebben nergens een vermelding dat er over de

Heuvel cijns moest worden betaald. Mogelijk was die al in een vroeg stadium afgekocht.

Meestal hebben dorpspleinen een driehoekige vorm. De Heuvel in Oosterhout is een eerder afgeknotte driehoek, waarbij de westelijke punt ontbreekt. Mogelijk zat die punt

er vroeger wel aan en begon hier ongeveer de heerbaan richting Breda. Deze heerbaan volgde namelijk vóór circa 1813 de route Nieuwe Bouwlingstraat-Molenstraat-Oude Bredasebaan en dan onder Teteringen: Heistraat-St.Jozefstraat-Moleneind-Lage Weg-Teteringsedijk.

De driehoekige vorm kan ontstaan zijn uit het afsnijden van de bochten bij een tweetal wegen die loodrecht op elkaar staan. De mens heeft sterk de neiging om bochten af te snijden, zowel te voet als met wagen en paard: hierdoor ontstaan de zogenaamde olifantspaden. In elk geval is het geen zogenaamde Frankische driehoek, waarover in sommige boeken wordt geschreven. Die Frankische driehoek zou dateren uit de vroege middeleeuwen en onder invloed van de Franken ontstaan zijn. Vrijwel alle heuvels zijn jonger en dus ook niet door Frankische immigranten geschapen.

**Heuvel
betekent
'kleine
verhevenheid
van de bodem'**

Jaarmarkten

De Oosterhoutse Heuvel diende vooral voor de jaarmarkten, waarop vee verhandeld werd. In 1592 had de Heer van Oosterhout toegestaan twee paardenmarkten te houden van elk drie dagen. In 1594 werd door Maurits ook het houden van twee jaarmarkten van elk drie dagen, boven de reeds bestaande markten, toegestaan. De Raad van Brabant in Brussel gaf in dat jaar ook vergunning om de jaarmarkten drie dagen te laten duren (i.p.v. een dag). Maar diverse lieden uit 's-Gravenmoer verklaarden in 1609 dat er voor de Tachtigjarige Oorlog al twee jaarmarkten in Oosterhout bestonden, namelijk met St. Jan (24 juni) en met Allerheiligen. Dat toestaan van twee paardenmarkten in 1592 was dus eerder een bevestiging van de bestaande toestand.

In 1662 zouden er van de vroegere vier jaarmarkten er nog drie bestaan. Bedoelde men inclusief de paardenmarkten? In 1644 was er een vrije jaarmarkt op 16 maart en in 1645 op 2 juli. In 1692 werd er een jaarmarkt gehouden op 27 oktober: was dit de tweede jaarmarkt? In 1711 was er een jaarmarkt op 1 november. In 1736 werd een verzoek aan de domeinraad gedaan om jaarlijks drie beestenmarkten en een paardenmarkt te mogen houden, dit tegen een recognitie van 18 Kgl. aan de rentmeester van de domeinen.

De eerste **magere beestenmarkt** zou plaats vinden op donderdag vóór palmzondag 1736, de tweede de donderdag daarna en de derde wéér een week later. De paardenmarkt zou plaats vinden op de zomerjaarmarkt van 25 juni. De **vette beestenmarkt** op de tweede vrijdag in november en nog één op de derde vrijdag in november. Het werden dus nog meer markten dan aanvankelijk de bedoeling was, namelijk vijf in totaal: dit op advies van de voornaamste veehandelaars uit Oosterhout. Om een bredere bekendheid te verzorgen werden de markten in de Amsterdamse, Dordtse en Brabantse (van Belgisch Brabant) almanakken aangekondigd.

Niet alleen vee

Behalve de beesten en paarden mochten op de markten ook allerhande andere waren aan de man gebracht worden. Iedereen uit Oosterhout die paarden of koeien in de verkoop had moest er altijd minstens één naar die markten zenden. Ze

moesten om 8 uur aanwezig zijn en het vee moest tot 13 uur blijven staan. Voor de beste inzenders werden allerlei prijzen uitgelooft. Zo bijvoorbeeld voor het beste koppel koetspaarden een zilveren roskam en voor het beste rijpaard een zilveren spoor. Voor de twee beste magere koeien 5½ gulden. En de beste twee magere ossen werden beloofd met 5 gulden.

De dieren mochten niet vastgebonden worden aan de stutpalen onder de grote lindeboom (die zouden ze anders omvertrekken). Voor het vastbinden van het vee werden extra palen op de Heuvel ingegraven, lang 7 voet en dik 7x5 of 6x6 duim, met een gat er in voor een touw. Ze moesten drie voet in de grond gezet worden (duim = 2½ cm, voet = 28 cm).

Voor elk Oosterhouts paard dat op de jaarmarkt verkocht werd, moest een tol van 2 stuivers afgedragen worden aan de Heer, voor elke koe 1 stuiver, voor elk varken 2 oord stuiver (2 oord is een halve stuiver) en voor elk paar wagenwielen ook 2 oord.

Van het vee uit andere dorpen dat op de jaarmarkt verscheen werd tol geheven en wel 2 stuiver voor een paard, 1 stuiver voor een koe en 2 oord (= 2x ¼ stuiver, ofwel een halve stuiver) voor een varken; zo ook in 1655. Verder voor een paar wagenwielen oft raders 2 oord en evenveel voor een paar wagenleren (om het hooi of stro tegen te houden).

In 1736 waren de data voor de markten als volgt: **Magere beestenmarkt** op 22 maart (donderdag voor palmzondag) plus de twee volgende donderdagen. De paardenmarkten daags na St. Jan, dus op 25 juni. Dit was ook jaarmarkt. **De vette beestenmarkt** op de tweede dinsdag in november plus de twee daaropvolgende dinsdagen.

Rond 1820/1830 bestonden er drie jaar-markten die bekend stonden als de Palm-, St.Jans- en Allerheiligenmarkt, waarop wollen en linnen stoffen verhandeld werden en landbouwgereedschap. De jaarmarkten voor vee, die plaats vonden op de donderdag voor Palmzondag en de twee volgende donderdagen en op 2 tot 4 november waren van gering belang. In 1855 was er nog alleen een beestenmarkt op 22 oktober (St. Oelbertsdag, blijkbaar een zeer oude gewoonte). Er werden

▶ toen 210 stuks vee aangevoerd. In 1875 was er beestenmarkt op de eerste dinsdag van elke maand, donderdag voor palmzondag en nog op maandag na de derde zondag in oktober. Maar in totaal werden hier slechts 173 stuks vee aangevoerd. In 1885 waren er 12 veemarkten, een paardenmarkt en een zaterdagse markt voor eieren en groente.

De jaarmarkten en veemarkten werden, zoals boven al aangegeven, op de Heuvel gehouden, de gewone groente- en stoffenmarkten, evenals de boter- en vismarkt op de Markt.

Op 3 maart 1687 verklaren de schepenen dat in Oosterhout de weekmarkt altijd is gehouden en nog gehouden wordt bij de kerk (is op de Markt) en de jaarmarkt op de Heuvel.

Vierschaar

De Heuvel was vanouds ook de plaats waar de vierschaar stond. Vierschaar betekent 'Rechtsplaats, rechtbank'. Een vierschaar bestond uit vier banken in een vierkant gesitueerd. De vierschaar stond, voordat begin 17e eeuw het vrijheidshuis gebouwd werd, op de Heuvel: het waren vier stenen banken waar door schepenen en schout recht gesproken werd.

In 1677 wou Adriaentien Dielissen een kelder bij haar huis op de Heuvel bouwen. Hiertoe wilde ze graag een deel van de oude, vervallen vierschaar gebruiken. Het leeg liggende terrein tussen de vierschaar en haar huis werd alleen gebruikt door kinderen 'tot het maecken van hen gevoech', dat grote stank en viezigheid veroorzaakte²¹.

Op de Heuvel bevond zich ook de kaak, waaraan misdadigers een tijd lang te kijk werden gezet. Mogelijk vond de rechtspraak voordat er een stenen vierschaar bestond plaats onder een enorm grote lindeboom die op de Heuvel stond.

Formidabele lindeboom

Die lindeboom op de Heuvel in Oosterhout werd in 1738 opgemeten en men bevond toen dat hij 8 Rijnlandse voeten (van 31,4 cm) in doorsnede mat, ofwel een omtrek van ongeveer 8 meter (2r = 2,5 m x 3,14). De oudste nog bestaande linde van Nederland, in Sambeek, heeft ook ongeveer deze omtrek en wordt op een ouderdom van circa 800 jaar getaxeerd. Dan zou de Oosterhoutse lindeboom uit ongeveer het jaar 1000 moeten

dateren. In 1760 nam het dorpsbestuur een resolutie aan om de lindeboom te amoveren. Blijkbaar was hij toen dood of verrot. Maar Bachiene vermeldt hem toch nog in 1777 in een beschrijving van Oosterhout: *De Leden des Gerechts vergaderen, in een deftig Raadhuis; staande aan de markt (sic!): voor 't welk, een sortgelyke, groote en cierlyk geleidde lindenboom geplant is, als te Oosterwyk.*

Niet alleen op de Heuvel stond eeuwen-lang een grote lindeboom, ook op de Markt stond een groot exemplaar van deze soort. Op de Heuvel stonden

Waterpomp a/d Heuvel

ook kleinere lindebomen die in 1704 overlast veroorzaakten aan de omwonenden (wegens bladval of schaduw?). Het gemeentebestuur besloot dat er enkele geveld zouden worden en dat de grond geëgaliseerd (geplaneert) zou worden. De lindenbomen die er tegenwoordig staan zien er ook ziekelijk uit.

Naast het Vrijheidshuis stond de herberg de Drie halve Manen, voor het eerst vermeld in het jaar 1730, toen Adriaen Herman Zaggers er tavernier

► was. Deze herberg stond naast het Vrijheidshuis, op de Heuvel, en voerde niet voor niets drie halve manen, want die kwamen ook voor in het wapen van de gemeente Oosterhout. Begin 20e eeuw was het geen herberg meer. Er woonde toen de familie Nauta in.

Ook aan de noordkant van de Heuvel stond in 1637 een herberg: *Corn Corn Buysen en andere verkochten toen aan 'Laureys Lareys Spykers eene huysinge aenden Heuvel, metten stallen brouwerije schuere hoff en erve, den Heuvel zuyden, sheren straet west'.*

Een ander huis dat op de Heuvel aangetroffen werd was de Drie Zwaantjes, dat in 1693 door de erfgenamen Vander Ven verkocht werd aan Cornelis Gysbrecht van Sundert.

Markt, of: 'by de kercke...'

De oudste vermelding van dit plein dateert pas uit het jaar 1640 'aende merct off kerck'++.

De Markt was eeuwenlang veel kleiner dan thans, omdat het kerkhof er het grootste deel van bedekte. Dit kerkhof was ommuurd. Aan de oostzijde was een pleintje voor de botermarkt en bij de toren was de vismarkt. In 1735 verordonneerde het dorpsbestuur dat iedereen die op zaterdag met boter naar de botermarkt kwam die op de boterbanken moest presenteren. De Vismarkt wordt in het jaar 1579 voor het eerst genoemd. Merkwaardig is het zeer weinig optreden van de naam Markt in de bronnen. Men zei meest 'by de kercke' of iets dergelijks. Het kerkhof op de Markt wordt veel vroeger genoemd; het komt al in 1455 voor als 't Kerchhof'. Het lag eeuwenlang rondom de kerk. Aanvankelijk werden rijke lieden in de kerk begraven. Maar door de stankoverlast werd deze gewoonte in

de Napoleontische tijd afgeschaft. Begin 19e eeuw werd het kerkhof op de Veerseweg in gebruik genomen en het oude kerkhof bij de kerk verwijderd. In 1700 klaagde het dorpsbestuur over het kerkhof. Er liepen 'beesten, calveren, verckens, schapen, bocken en geyten' op die het gras opvraten. Jongeren schoten er met geweren en bogen of gooiden met stenen op de kerk naar de zwaluwen. Hierdoor gingen het schaliedak en de vensters kapot. Ook gooiden de jongeren zand en keien in de pompen op de markt en de Heuvel. De omloop onder de grote linde werd beschadigd doordat men er speelde met koten. Wie de voorschriften overtrad kon 3 gulden boete verwachten en moest de schade vergoeden.

Op het kerkhof stond tenminste één huisje, van een wever. Het kerkhof werd afgeschermd door de kerkmuur, waarin een opening was uitgespaard om de mensen de gelegenheid te geven naar de kerk te lopen. In de opening van kerkmuur lag waarschijnlijk een rooster om honden tegen te houden. De kerkmuur wordt in 1491 genoemd 'die kerckmuer'. Op de markt stonden eeuwenlang allerlei herbergen. In de buurt van de kerk stond een huis met de naam de Drie Koningen, dat in 1674 verkocht werd door Peeter van Olen aan Vincent Jansse Blaeuw. Een oud huis dicht bij de kerk was de Ploeg; in 1568 spreekt men van de Ploech en in 1570 komt ook de Grote Ploeg voor. In de directe nabijheid van de kerk stond het huis St. Jacop, dat in 1597 vermeld wordt. Een middeleeuwse herberg bij de kerk was St. Joris, waar waarschijnlijk het schuttersgilde St. Joris thuis was. De naam komt al in 1512 voor. Het Engelse Huis, een logement annex wijn- en bierhandel stond ten oosten van de kerk.

Advertentie

van DELFT
verhuur
*stoelen *tafels *staantafels
*tapinstallaties enz. enz.
tel. 0162-458217

Een exotische verschijning in Oosterhout in de 18e eeuw

Door Jacob Jonker

Mensen met een donkere huiskleur waren in Noord-Brabant op het einde van de 18e eeuw nog een zeldzaamheid. Een enkele keer bevonden zich in het gevolg van in de koloniën rijk geworden families, die zich in Brabant vestigden, gekleurde mensen. Zij hadden meestal de status van slaaf. In Oosterhout woonde echter een vrije zwarte vrouw. In het slotje Limburg, aan de Ridderstraat, woonde Dina Heijliger. *'Een negerin, zwart van aangezicht, ogen, haar en wenkbrauwen'*. Ze woonde in huis bij Victor Amadeus Heijliger. Hoe kwam Diana hier in Oosterhout en hoe kwam ze aan de achternaam Heijliger?

Na het overlijden van zijn vader, die gouverneur van Demarare en Berbice was, kwam hij naar Nederland. Hier studeerde hij vanaf 1786 rechten en huwde met Maria Carolina Du Perron. Hoe kwam Diana aan haar achternaam? Zij kon geen liefdes baby van Victor zijn, om in 'Boulevard termen' te spreken want hij was slechts 7 jaar ouder als Diana. Diana zou een kind geweest kunnen zijn van de vader van Victor, Laurens Cornelis Heijliger. Deze had al eerder, op 20 april 1784 een 'mulattin' kind laten dopen met als achternaam Heijliger. De moeder was de vrije mulattin Nannette Oehlers. Kennelijk kwam het

in de familie Heijliger wel meer voor dat een mulattin kind in de familie werd opgenomen. Een koloniale gewoonte of misschien een echte geheime liefde. Diana was duidelijk een vrije vrouw, want in 1798 vroeg zij een paspoort aan om naar Hamburg te mogen reizen.

Hoe zag Diana eruit?

We weten ongeveer hoe haar uiterlijk was, want net als tegenwoordig, had het paspoort in het verleden de functie om iemands identiteit te kunnen aantonen. Fotografie kende men toen nog niet en daarom werd van een aanvrager dan ook nauwkeurig

beschreven hoe men eruitzag, de lengte, kleur haar, bijzonderheden enzovoorts. De schout van Oosterhout noteerde de navolgende gegevens in haar paspoort en die waren op het einde van de 18^e eeuw voor deze omgeving opmerkelijk te noemen; Diana was zwart van aangezicht haar en ogen en tussen haar ogen zaten drie plekjes. Een korte neus, dikke lippen en een rond aangezicht en redelijk gezet van postuur. Ze was niet groot, 4

Slotje Limburg

In 1797 kocht Victor Heijliger voor 5000 gulden het slotje Limburg van ene Van Loon. Huize Limburg kreeg met Heijliger een kapitaalkrachtige eigenaar. Hij nam het slotje flink onderhanden en moderniseerde het. Hij liet op de plaats van het bijgebouw het huidige neerhuis annex arbeiderswoning bouwen. Het geld hiervoor erfde hij in 1790 van zijn grootmoeder. Victor Heijliger was in 1770 in Demarare (Brits Guyana) geboren.

voet of ongeveer 1,20 m lang en geboren te Gienje of wel Guyana in de toen, Nederlandse kolonie, Demarare ten oosten van Suriname. Ze had enige tijd gewoond in slotje Limburg en was van onbesproken gedrag. Diana had geen schulden.

Met de wijsheid van vandaag zou men kunnen verwachten dat Nederlanders in die tijd toch veel ervaring met mensen met een andere huidskleur zouden hebben. Wij waren immers destijds nog

steeds een grote koloniale mogendheid met de daaruit voortvloeiende slavenhandel. Dit was echter niet het geval. Zelfs bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling in Amsterdam in 1883 werden de mensen met een donkere huidskleur die daar aanwezig waren, nog als een soort fenomeen aangeprezen. Dus in 1798 is Diana in Oosterhout zeker opgevallen.

Een Kostschool op de Zandheuvel in de 19^e eeuw.

Door Jacob Jonker.

Op het huidige adres Zandheuvel 90 te Oosterhout was van 1819 tot ongeveer 1900 een kostschool gevestigd, die verschillende eigenaren kende en voornamelijk een protestante signatuur had, hoewel dat om commerciële redenen niet altijd duidelijk werd geannonceerd.

De bouwer van Vredeoord

Louis Laurent, zoon uit een koopmansgeslacht, vestigde zich in het begin van de negentiende eeuw in Oosterhout, waar hij huwde met Adriana van Tilborgh. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Christina Amelia Laurent op 16 oktober 1820, zij huwde met Segebertus Fick. Julia Ida Laurent op 15 september 1822, die eerst huwde met Willem van der Maade, een Oosterhoutse pottenbakker en na zijn overlijden, met Willem Kerremans, verder een zoon, Ludovicus Josephus Cyprianus Laurent, geboren in Oosterhout op 1 augustus 1824 en overleden te Lamswaarde in 1897. Hij was bouwpastoor van de Corneliuskerk aldaar. Louis Laurent, van beroep instituteur kreeg omstreeks 1819 toestemming om een Franse kostschool voor jongens te openen in Oosterhout, waar precies is niet helemaal duidelijk. In 1826 liet Louis Laurent dit buitenhuis bouwen op een stuk grond op de hoek van de Zandheuvel en de Kloosterdreef. Nu Zandheuvel 90. Hij noemde het 'Vredeoord' Het was een monumentaal gebouw, met een klassieke indeling. Voordeur en gang in het midden.

In het huis vestigde hij de kostschool. Rond het huis werd een groot parkachtig terrein gesitueerd. In die tijd had dit stuk van de Leijzenakkers nog een sterk agrarisch karakter. De boerderijen in het lagere kleigedeelte waren duidelijk welvarender dan die van het hogere gedeelte, de Heikant. De Heikant bestond uit schrale grond (in de volksmond klapzand genoemd) en werd voornamelijk bewoond door kleine schapenboeren en loonarbeiders. Heikant stond gelijk aan armoede. Het gebied van De Leijzenakkers lag precies op de overgang van zand naar klei. De kostschool van Laurent wordt in 1838 gesloten. Mogelijk is de familie daarna verhuisd. In 1860 overlijdt zijn echtgenote Adriana en Louis zelf sterft op 14 maart 1869. In 1850, zo blijkt uit het Bevolkingsregister van Oosterhout, wordt er weer een kostschool in Vredeoord gevestigd.

Vredeoord wordt weer kostschool

Op 13 augustus 1850 verschijnt in de 'Oprechte Haarlemse courant' een bericht waaruit blijkt dat J.P. van der Schaft zijn kostschool uit Delft naar Vredeoord in Oosterhout zal verplaatsen. De reden is duidelijk. Het leven in Oosterhout is goedkoper en dat scheelt ook in de kosten voor de ouders en voogden van de leerlingen. Het doel is om de kinderen hier een doorlopende wetenschappelijke opleiding te doen genieten. Het stadsbestuur van Oosterhout helpt mee aan de promotie van de school. Zij wijzen op de uiterst gezonde ligging van Oosterhout en het feit dat de kostschool in Delft al 16 jaar bestond en dat van die school reeds

▶ 60 leerlingen waren toegelaten tot de Delftse Academie, redenen waarom het instituut door het stadsbestuur wordt aanbevolen.

Johannes Petrus van der Schaft was de zoon van Pieter van der Schaft, het gezaghebbende hoofd van de armenschool aan de Achterzak (Pieterstraat) in Delft. De school, gelegen aan de Koornmarkt in Delft was sinds 1835 de eerste van zijn soort in Delft, naast de Latijnse school. Tot 1849 ging het goed met school, maar in dat jaar kreeg hij concurrentie van een soortgelijk instituut. Kort daarop besluit hij met zijn opleiding te verhuizen naar Oosterhout.

Op 29 oktober 1850 wordt Johannes Petrus van der Schaft, komende vanuit Delft, met zijn gezin hier ingeschreven. Johannes Petrus was in 1835 in Delft gehuwd met Geertruida Henriette Valk en uit dit huwelijk kwamen twintig kinderen voort. Zes daarvan werden in Oosterhout geboren. Van alle kinderen overlijden er twaalf voor het tweede levensjaar. Verder werd Vredeoord vanaf dat moment ook bewoond door de leerlingen en leerkrachten, die er intern waren.

Op 25 april 1874 vertrekt het echtpaar Van der Schaft naar Haarlem, waar Geertruida op in 1879 komt te overlijden en Johannes Petrus in 1882. Met de school gaat het aanvankelijk goed, zo blijkt uit de 'Oprechte Haarlemse courant' van 1860. Vredeoord wordt daar aangeduid als 'Protestants instituut voor opvoeding en onderwijs.' Directeur Van der Schaft bericht ons hier, dat hij er in geslaagd is om een docent oude talen aan te trekken zodat op 6 augustus van dat jaar kan worden aangevangen met een opleiding die de leerlingen kan bekwamen voor de toelating tot Hogere scholen, waarmee hij waarschijnlijk universiteiten bedoeld. Tot dan was er aan zijn instituut alleen een opleiding voor toelating tot de Koninklijke Academie voor de opleiding tot burger ingenieur in Delft of een hogere opleiding in Breda, waarbij hij waarschijnlijk op de officiersopleiding aan de KMA doelde. Verder was de reeds bestaande opleiding ook heel geschikt voor een andere maatschappelijke of handelsbetrekking. De bescheiden prospectus over Vredeoord was op aanvraag franco te bekomen bij dominee J.Wigerie Aberson predikant te Oosterhout en aan het instituut.

Boven de monumentale toegangsdeur stond het woord instituut nog in het Frans 'Institut'

geschreven. Niet vreemd. In die tijd was Frans nog de belangrijkste vreemde taal in Nederland en werd in de hogere en middenklasse nog veel als omgangstaal gebruikt. Het pad rechts langs het huis wekt de indruk dat dit omhoog loopt, dan wel dat de tuin daar lager ligt. Beiden is mogelijk.

Het gaat slecht met de kostschool.

Op 3 april 1865 verzoekt Van der Schaft per brief aan Burgemeester en Wethouders van Oosterhout om clementie inzake een belastingaanslag omdat hij wegens overspannenheid zijn kostschool heeft gesloten. Hij gaat in beroep tegen de aanslag in de hoofdelijke belasting die hij over het jaar 1865-1866 moet betalen. Hij schrijft dat hij tot zijn leedwezen heeft opgemerkt dat de belasting-schatters de grote veranderingen die in zijn maatschappelijke positie hadden plaatsgevonden kennelijk niet hadden verwerkt in de aanslag. Iedereen weet of kon toch weten dat hij door een 30 jaar lange en drukke, zware werkkring in 1865 verplicht was geweest de kostschool tijdelijk op te heffen. Hij leed aan innerlijke afmatting en zwakke hoofdzenuwen. Overspannen, zouden wij nu zeggen. De verwachting van de geraadpleegde professoren was dat deze ziekte nog enkele jaren zou duren. Door de sluiting waren er nu ongeveer 30 personen minder in zijn huis. Hij vermoedde voorts dat een deel van de aanslag gebaseerd was op zijn vermoedelijke inkomen en uiterlijk vertoon, maar dat uiterlijk vertoon was nodig geweest om de goede naam van zijn kostschool op peil te kunnen houden. Thans waren er geen inkomsten meer, redenen waarom hij verzocht om de aanslag te verlagen. Op 24 april 1865 wordt door de Gemeenteraad afwijzend beschikt op het verzoek van J.P. van der Schaft om vermindering van het bedrag waarvoor hij aangeslagen was.

Nieuwe wetgeving op het gebied van het Onderwijs.

De oorzaak van de ziekte van Van der Schaft zou weleens gelegen kunnen hebben in het feit dat er op onderwijsgebied in Nederland een belangrijke omwenteling had plaatsgevonden. Minister Thorbecke voerde in 1863 een nieuwe wet op het Middelbaar onderwijs in. Deze hield in dat er een drie jarige en een vijfjarige H.B.S. (Hogere Burgerschool) werden ingevoerd, waarin een complete opleiding bestaande uit boekhouden, handelskennis, wis- en natuurkunde en

► moderne talen werd gegeven. Deze opleiding was ook noodzakelijk om bijvoorbeeld op de Hogere Technische School in Delft of op een Officiersopleiding te worden toegelaten. Daarnaast was er het Gymnasium dat de basis bood voor een verdere wetenschappelijke opleiding aan de Universiteit.

Het was duidelijk dat men deze nu wettelijk voorgeschreven vakkenpakketten nooit zou kunnen aanbieden op kleine kostscholen van het type Van der Schaft. De ouders van de leerlingen van Van der Schaft op hun beurt zullen wel hebben begrepen dat de H.B.S en het Gymnasium voortaan in zijn algemeenheid de enige toegangspoorten voor een maatschappelijke carrière van hun kinderen waren. We zien dan ook aan de mutaties in het bevolkingsregister van Oosterhout dat vanaf 1863 tot en met 1865 het grootste deel van de leerlingen het instituut verlaat. Van der Schaft geeft zelf aan dat dit dertig personen zijn. Het is niet bekend of Van der Schaft zijn kostschool nog weer heeft geopend.

Op 29 april 1874 vestigt zich op Vredeoord Johannes Ludovicus Stams, die gehuwd was Jansje Jacoba Noordanus. Hij kocht het pand in januari 1874. Jansje Jacoba Noordanus komt in 1882 in Oosterhout te overlijden en vermoedelijk is kort daarna Johannes Ludovicus Stams ook vertrokken, want hij overlijdt in 1886 in Rotterdam.

Instituut Treffers

Ergens tussen 1881 en 1884, zien we dat Petrus Jacobus Treffers, met zijn echtgenote zijn intrek neemt in Vredeoord. Hij is op 30 januari 1852 in Gorinchem geboren en hij vestigde zich op 10 februari 1881 in Oosterhout, aanvankelijk in De Laan F612. Waarschijnlijk was hij daar ook bij een kostschool betrokken. Want er is nog een liedje bewaard gebleven waarvan u de tekst leest in het kadertje, op deze pagina.

Breda was de plaats waar de Koninklijke Militaire Academie is gevestigd en Willemsoord was de naam van het opleidingsinstituut voor Marineofficieren. In 1883 koopt Pieter Treffers, dan nog woonachtig in de Laan, Vredeoord, bestaande uit een huis, tuin, erf en koepel voor f 10.000,-. In 1884 zien we in het geboorteregister dat zijn derde

kind wordt geboren in huis D222, destijds het huisnummer van huize Vredeoord. Hoewel Treffers het huis in 1883 koopt, heeft hij het waarschijnlijk iets eerder gehuurd, want uit een pamflet, kennelijk gemaakt om de school te promoten, blijkt dat hij daar op 1 januari 1881 reeds een 'dag- en kostschool voor jongens' opent.

Uit de bijgaande advertentie blijkt dat Treffers zich volledig heeft aangepast aan de nieuwe onderwijswetgeving van 1863. Hij benoemt hier duidelijk dat zijn dag- en kostschoolopleidingen zijn ter voorbereiding op de toelating tot H.B.S en Gymnasium. Hij heeft aan de kostschool ook een dagschool toegevoegd om op die manier meer leerlingen te kunnen krijgen. Het instituut Treffers annoceerde zich als een plaats waar de vorming en opleiding van kinderen tot degelijke beschaafde veelzijdig ontwikkelde mensen zou plaats vinden. Daarbij werd ook gelet op de wijze waarop men die kennis tot zich nam. Zou men eventueel voor een examen zakken, dan had de leerling toch voldoende kennis opgedaan om zich

op eigen wijze verder te ontwikkelen. Maar 85% van de leerlingen zou wel slagen. Aan de 'achtelijken' zou bijzondere zorg worden besteed. De klassen waren klein; vier tot tien leerlingen. Het godsdienstonderwijs werd toevertrouwd aan godsdienstleraren. Treffers nam

zelf de lessen in algemene zedenleer voor zijn rekening. De inwonende leerlingen genoten een krachtige voeding en zorgvuldige verpleging. Verder werd een voordurend toezicht uitgeoefend op de gepaste vrijheid die de leerlingen genoten en de omgang was zoveel mogelijk huiselijk. Er was een aangename dagindeling bestemd voor onderwijs, eigen studie sport- en spel. Huiswerk werd bij voorkeur in de schooltijd gemaakt en ook onder toezicht van onderwijzers.

Een gezonde omgeving met eigen koeien

Het instituut was gevestigd op 2 hectare grond en bestond uit een grote tuin met speelplaats, een zeer grote ruime en droge woning met eetzaal, ontspanningszaal, studiezaal, gymnastiekzaal en gezellige slaap- en woonvertrekken. Het geheel lag in een gezonde omgeving in de nabijheid van dennenbossen, waarin men versterkende en

*In Oosterhout in 't laantje
Daar bouwde hij een school
Daar schreef hij in zijn vaantje
Daar schreef hij als parool
'k blijf nog jaren jongens klaren
Voor Breda en Willemsoord.*

▶ prettige wandelingen kon maken. Om een goede verpleging voor de leerlingen te garanderen, had het instituut zelf melkkoeien en bakte zelf brood. De inrichting der school bestond uit vier afdelingen. De afdeling A bevatte klassen ter voorbereiding tot de 1^e klas der H.B.S en Gymnasium. Het onderwijs in de afdeling B was ongeveer gelijk aan dat van de 1^e tot en met 3^e klasse van de H.B.S. met daarbij de extra vereisten om te worden toegelaten tot adelborst bij de marine of tot cadet bij de K.M.A. in Breda en de Machinistenschool en de Rijkslandbouwschool. In afdeling C werd opgeleid voor de veeartsenschool, surnumerair bij de Posterijen of de Directe belastingen. De afdeling D was bestemd voor voortgezet onderwijs voor hen die zich in de Handel, spoorwegdienst of administratie wensten te bekwamen.

Om tot een klasse te worden toegelaten moest een onderzoek naar de bekwaamheid met succes worden afgelegd. Ouders en voogden hadden steeds vrije toegang tot de lessen. Aan het einde der week werd de betoonde vlijt der leerlingen in een cijfer uitgedrukt. Van dit cijfer en het gedrag hing het af of een leerling op zondag aan een uitnodiging gevolg zou mogen geven.

Er waren drie vakanties, een zomervakantie van half juli tot 1 september, een kerstvakantie en een paasvakantie. Gedurende de vakanties verbleven de leerlingen in principe niet in het instituut, tenzij anders was overeen gekomen. Dit laatste gold vooral voor de kinderen van de talrijke ouders die destijds hun brood in Nederlands Oost-Indië verdienden. 'In 1884 worden er twee zijvleugels aan het huis gebouwd en een afzonderlijke gymnastiekzaal. De 'koepel' ofwel het tuinhuisje, nog afgebeeld op het briefhoofd wordt in 1886 afgebroken.

Landelijke bekendheid

In het bevolkingsregister uit die periode zien we dat de leerlingen uit alle windstreken deze kostschool bezochten en dat ook de leerkrachten meestal van boven de rivieren kwamen. Er deed zich nog een curieus incident voor, dat ook de landelijke pers haalde. Uit een krantenbericht in 'Het Nieuws van de Dag' lezen we dat Willem R. sinds 1 september 1894 leerling op de kostschool van Treffers in Oosterhout, op woensdag 28 november om 18.15 uur werd aangezegd dat hij

op de gang moest gaan staan. Om 19.00 uur die dag werd hij hangende aan een zakdoek die was bevestigd aan een kapstok op de gang aangetroffen. Uit onderzoek bleek dat er geen sprake was van opzet. De oorzaak zou een verkeerde grap of iets degelijks zijn. In het 'Nieuwsblad voor het Noorden' van 2 december 1894 kunnen we lezen dat Willem zich bij wijze van grap aan de kapstok heeft bevestigd met een zakdoek en toen uitgleed. Toen men hem aantrof 'was hij reeds lijk.'

De opheffing van de kostschool.

Wanneer de kostschool daarna precies is opgeheven is niet bekend, maar in 1901 stond de school in ieder geval leeg. Waarschijnlijk wegens een faillissement, want de school telde op het laatst, in 1900, nog slechts 12 leerlingen en één onderwijzer. Het gezin Treffers verlaat op 31 augustus 1901 Oosterhout en vertrekt naar Den Haag.

De basis voor een muzikale carrière

In het archief van het O.L.V. klooster is nog een krantenknipsel aanwezig, vermoedelijk afkomstig uit 'Het Kanton' waaruit blijkt dat de opheffing van de kostschool het begin was van de muzikale carrière van de later beroemde componist Marinus de Jong uit Oosterhout. Toen zijn vader uit de failliete boedel van de school van Treffers voor drie tientjes (30 gulden) een piano kocht werd daarmee de aanzet gegeven voor de muzikale carrière van zijn zoon. De jonge Marinus kreeg op negenjarige leeftijd zijn eerste pianolessen – voor een kwartje (25 cent) per uur - van de onderwijzer meester Martinus Mertens. Drie jaar later zou Marinus zijn eerste muziekstuk, een polka, componeren. Jos Verschure directeur van de toenmalige Margarinefabriek liet Marinus vervolgens op zijn kosten studeren aan het conservatorium te Antwerpen. Marinus de Jong (1891-1983) werd later een nationaal en internationaal beroemde componist.

Bronnen:

Rompa B.J.Th.M. Het boek 'De Zandheuvel in Oosterhout' uit de serie 'Brabant, steden en dorpen.' Dit boek is tot stand gekomen met medewerking van Jan van Ham, Jacob Jonker e.v.a. leden van de Heemkunde Vereniging 'De heerlijkheid Oosterhout'

Met een aantal uitgekiende dienstenpakketten verzorgen wij al ruim 40 jaar lang oplossingen op maat voor al uw financiële zaken. Verzekeringen, fiscale en juridische vragen, hypotheek, spaar- en beleggingsproducten.

Kortom uw gehele financiële planing onder één dak.

Adviesburo Robbe BV
Financiële Raadgevers

Heuvelstraat 5, 4901 KD OOSTERHOUT NB

Tel: (0162) 45 22 00 Fax: (0162) 42 77 63

E-mail: info@robbe.nl Web: www.robbe.nl